

Διερεύνηση των απόψεων εκπαιδευτικών για την αναγκαιότητα παροχής υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στους μαθητές των Διαπολιτισμικών Σχολείων Γυμνασίου και Λυκείου Σαπών στη Θράκη.

Βασιλειάδης Μιχάλης

Εκπαιδευτικός ΠΕ03

M.Ed. Συμβουλευτικής & Επαγγελματικού Προσανατολισμού
vasiliadismichael@hotmail.com

Κουτσούκος Μάριος

Επιστημονικός Συνεργάτης Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.

Ph.D., M.Sc., M.Ed. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ
koutsoukos.marios@gmail.com

Πάντα Δήμητρα

Καθηγήτρια Α.Σ.ΠΑΙΤ.Ε.

panta@otenet.gr

Περίληψη

Η Συμβουλευτική και ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός αποτελούν θεσμό που εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο υποστηρικτικών δομών που υπάρχουν στο Σχολείο. Η παρούσα εργασία μελετά τις απόψεις των εκπαιδευτικών στα διαπολιτισμικά σχολεία Γυμνασίου και Λυκείου Σαπών στη Θράκη σχετικά με την εφαρμογή της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Η έρευνα διεξήχθη την περίοδο Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου 2017. Από τα αποτελέσματα φαίνεται πως οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν για τη μεγάλη σπουδαιότητα και αναγκαιότητα εφαρμογής της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στα Διαπολιτισμικά Σχολεία. Γνωρίζουν τα πεδία εφαρμογής των δύο εννοιών και αναγνωρίζουν τις επιμέρους ανάγκες των μαθητών. Ωστόσο, οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται είναι περιορισμένες και αφορούν μεμονωμένες και ατομικές πρωτοβουλίες και όχι οργανωμένες δράσεις.

Λέξεις κλειδιά: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Συμβουλευτική, Σύμβουλος, Μαθητές, Επαγγελματικός Προσανατολισμός.

Abstract

Guidance and vocational guidance (SyEP) is placed in the broader context of the institutional infrastructure of public schools and of intercultural schools in particular. The institution of SyEP is considered to be equally broad, important and manifold for the individual student as well as for the school context and the social environment. This has led to the conduct of this survey which put under examination the views of teachers who teach in Intercultural Schools of Secondary Education; the results of this investigation underline the importance of implementing Counselling and Vocational Guidance in these schools. This scientific research was conducted between October and December 2017 with the participation of 47 Intercultural school educators (both from Junior High school and High School of Sapes) from the broader region of Thrace. The results show that teachers agree on the fact that the application of Counselling and Vocational Guidance in Intercultural Schools is of significant importance and undisputable necessity. This is mainly due to the fact that the students of these schools come from different contexts (economic, social, religious,

cultural). Thus, they are inclined not to know the Greek language adequately enough so as to perform successfully at school. The majority of them is also ignorant of the difficult living conditions, labor problems and hence the professions that are in demand under these adverse economic circumstances. Thus, the need to help students develop positive attitudes towards others, towards school and society in general along with skills associated with critical thinking, collaboration and communication becomes more mandatory than ever and it will therefore facilitate their self-development through the implementation of SyEP.

Keywords: Intercultural Education, Counselling, Advisor, Students, Vocational Guidance.

Εισαγωγή

Οι μαθητές των διαπολιτισμικών σχολείων προέρχονται από διαφορετικά περιβάλλοντα (οικονομικά, κοινωνικά, θρησκευτικά, πολιτισμικά), με εμπόδια γλωσσικά, διαφορετικά συστήματα αξιών, και άλλες παράμετρους που συχνά τους με κοινωνικό αποκλεισμό. Η ανάπτυξη θετικής στάσης αυτών των μαθητών, στο σχολείο και στην κοινωνία, σε συνδυασμό με δεξιότητες που σχετίζονται με την κριτική σκέψη, τη συνεργασία, την επικοινωνία και τη λήψη αποφάσεων αποτελούν πεδία εφαρμογής της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Οι εκπαιδευτικοί στα Διαπολιτισμικά Σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης βιώνουν καθημερινά τα προβλήματα των μαθητών τους και προσπαθούν να ισορροπήσουν σε ένα περιβάλλον μεταξύ Διαπολιτισμικού Σχολείου και τοπικής κοινωνίας. Ο τομέας της Συμβουλευτικής έχει αγγίξει αμυδρά τα Διαπολιτισμικά Σχολεία. Η απουσία υποστηρικτικών δομών στα σχολεία αυτά καλύπτεται είτε μέσω της ακαδημαϊκής κατάρτισης των εκπαιδευτικών, είτε μέσα από το προσωπικό ενδιαφέρον τους να υποστηρίξουν τους μαθητές τους. Τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες ο μαθητικός πληθυσμός παρουσιάζει ποικιλομορφία και απαρτίζεται από μαθητές με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Όλοι οι μαθητές, γηγενείς, και μη, καλούνται να συνυπάρξουν δημιουργικά, να συνεργαστούν αποτελεσματικά σε ένα πλαίσιο αλληλοσεβασμού, αλληλοκατανόησης και αποδοχής του διαφορετικού. Η προβληματική που αναπτύσσεται είναι κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί των Διαπολιτισμικών Σχολείων κατανοούν το ρόλο και την προσφορά της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στο έργο τους και πόσο βοηθούν τους μαθητές τους στο νέο αυτό τοπίο της εκπαίδευσης,

Η έρευνα που αναζήτησε απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα πραγματοποιήθηκε στα Διαπολιτισμικά Σχολεία των Σαπών (Γυμνάσιο και Λύκειο) στην περιοχή της Θράκης, μια περιοχή με έντονο το πολυπολιτισμικό στοιχείο. Οι μαθητές προέρχονται από πολλές και διαφορετικές Πολιτισμικές, Θρησκευτικές, Γλωσσικές και Πολιτιστικές Κουλτούρες. Συγκεκριμένα στα δύο σχολεία οι μαθητές αποτελούνται από: Γηγενείς ντόπιους Χριστιανούς, Γηγενείς ντόπιους Μειονοτικούς-Μουσουλμάνους (Πομάκοι, Ρομά και Τουρκογενείς) και τους μη γηγενείς (Παλινοστούντες και αλλοδαπούς). Στους Παλινοστούντες μαθητές συγκαταλέγονται αυτοί που προέρχονται από τις περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ με μητρικές γλώσσες όπως Γεωργιανά, Ρωσικά, Ουζμπέκικα, Αρμένικα, κ.τ.λ.π. Στους αλλοδαπούς μαθητές που είναι και σε μικρότερο αριθμό συγκαταλέγονται Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Ουκρανοί και σε λιγότερες ακόμη περιπτώσεις μαθητές από τη Δυτική Ευρώπη με τις αντίστοιχες μητρικές γλώσσες. Στους Μειονοτικούς-Μουσουλμάνους μαθητές η μητρική γλώσσα (κυρίαρχη είναι η Τουρκική) διαφέρει ανάλογα με την προέλευση των μαθητών. Βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις που η μητρική γλώσσα μπορεί να συνδυάζεται με δύο ή ακόμη τρεις γλώσσες. Όμως η επίσημη γλώσσα στην οποία διδάσκονται στα Μειονοτικά Δημοτικά Σχολεία, βάσει διακρατικών συνθηκών και νόμων του Ελληνικού Δημοσίου, είναι η Τουρκική η οποία είναι αναγνωρισμένη και ως Μητρική Γλώσσα των μαθητών της Μουσουλμανικής Μειονότητας.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Το διαπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης εμφανίζεται στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1980, όταν η διαπολιτισμική αντίληψη στην αντιμετώπιση των αλλοδαπών βρίσκεται στο επίκεντρο ανοικτών συζητήσεων και προβληματισμών με στόχο την αποδοχή του πολιτισμικού κεφαλαίου και της πολιτισμικής ετερότητας. Στην Ελλάδα, ήδη από την 25^η Ιουλίου 1977 ίσχυε η ευρωπαϊκή οδηγία με βάση την οποία επιτρεπόταν η σχολική φοίτηση των παιδιών των οποίων οι γονείς εργάζονταν σε διαφορετικές χώρες. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρότεινε τη διαπολιτισμική διάσταση στη διδασκαλία των μαθητών ώστε οι μαθητές να προετοιμαστούν κατάλληλα για να ζήσουν σε μία συνεχώς πολιτισμικά μεταβαλλόμενη κοινωνία.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα σημαντική στη σημερινή εποχή η οποία χαρακτηρίζεται από συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών. Η πολυπολιτισμικότητα είναι ένα χαρακτηριστικό που διακρίνει όλες τις πόλεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στόχος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η θεμελίωση μιας σύγχρονης και ανθρωπιστικής εκπαίδευσης, όπου όλοι οι μαθητές αντιμετωπίζονται ισότιμα. Σε όλους τους μαθητές ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους πρέπει να δίνονται οι ίδιες ευκαιρίες προκειμένου να πορευτούν προσωπικά και επαγγελματικά. Αυτή η μορφή εκπαίδευσης στηρίζεται στα πανανθρώπινα δικαιώματα και στην ισότητα των ευκαιριών ανεξάρτητα από το πολιτισμικό πλαίσιο κάθε ατόμου. Αυτό συμβαίνει προκειμένου να μειωθούν οι εθνικιστικές τάσεις, τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις, τα φαινόμενα κοινωνικής περιθωριοποίησης ανθρώπων διαφορετικής εθνικής προέλευσης. Σε αυτή τη βάση είναι προφανές ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση προσδίδει αίγλη στον όρο δημοκρατία καθώς πρωταρχικός στόχος της είναι να διασφαλίσουν τη συνύπαρξη και τη συνεργασία μαθητών με διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα.

Αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αποτελούν η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη, ο σεβασμός στην πολιτισμική ετερότητα και η εξάλειψη των στερεοτύπων (Essinger, 1991). Η ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα των εκπαιδευτικών να δουν τον κόσμο μέσα από τα μάτια των μαθητών τους, να τους αποδεχθούν άνευ όρων και χωρίς κριτική. Η αλληλεγγύη των εκπαιδευτικών υπερβαίνει τα στενά όρια των ομάδων, των φυλών και των κρατών και είναι δυνατόν να παραμερίσει την κοινωνική ανισότητα και αδικία. Η εξάλειψη στερεοτύπων θα πρέπει να είναι στόχος κάθε σχολείου κι αυτό γιατί μόνο έτσι οι λαοί θα μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά μεταξύ τους. Οι σκοποί της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι να έρθει το άτομο σε επαφή και να αποδεχτεί τη διαφορετικότητα. Η εξάλειψη στερεοτύπων και οι προκαταλήψεις μπορεί να αναδείξει στοιχεία που συνδέουν τους λαούς μεταξύ τους μέσα από αμοιβαίο πολιτιστικό εμπλουτισμό.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί ένα ιδεώδες χωρίς σαφή όρια. Εφαρμόζεται ανάλογα με την εκάστοτε κρατική πολιτική και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρατηρούνται διαφορετικές στα διάφορα κράτη.

Θεσμικό πλαίσιο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Ο νόμος 2413 του 1996, σε εφαρμογή απόφασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναγνώρισε ότι η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας είναι μια πραγματικότητα στο πλαίσιο της οποίας θα θεσπιστούν κανόνες επάνω στην Εκπαίδευση. Σε αυτή τη βάση, σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι «η οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες». Ωστόσο ο νόμος αυτός αν και ήταν ο πρώτος που έβαζε σε μια σωστή θέση θέματα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, θεωρήθηκε από στελέχη της εκπαίδευσης και εκπαιδευτικούς αντιφατικός και ασαφής και για αυτό το λόγο δημιούργησε σύγχυση καθώς ταύτισε τη διαπολιτισμική εκπαίδευση με την εθνοτική προσέγγιση.

Στη συνέχεια θεσπίστηκαν δράσεις το 1997-2000 και το 2001-2004 όταν δημιουργήθηκαν τα Επιχειρησιακά Προγράμματα Εκπαίδευσης και Αρχικής Κατάρτισης

(ΕΠΕΑΕΚ). Αυτά τα προγράμματα είχαν ως στόχο να βελτιώσουν τις επιδόσεις των τσιγγανόπαιδων, των αλλοδαπών, των παλινοστούντων και των μουσουλμανόπαιδων. Ένας ακόμα στόχος ήταν να βελτιωθούν οι συνθήκες ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα των μαθητών που προέρχονταν από πληθυσμιακές ομάδες που απειλούνταν από εκπαιδευτική ανισότητα και περιθωριοποίηση.

Με το νόμο 2413 του 1996 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης που είχε ως σκοπό τη μελέτη και την έρευνα θεμάτων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Σε αυτό το νόμο επίσης προβλέπονταν η ίδρυση σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας. Άλλοι σημαντικοί φορείς για την προάσπιση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης θεωρήθηκε πως είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, η Μονάδα Επιμόρφωσης Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας και Αγωγής, το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Πατρών και το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Από το 2000 και εξής δόθηκε μέριμνα ώστε να μη δημιουργούνται μεμονωμένα μειονοτικά σχολεία. Έγινε προσπάθεια ώστε να δημιουργηθούν νέα σχολικά βιβλία και νέες τακτικές μέσω πολιτισμικών εμπλουτισμών και ανανεώσεων προκειμένου να μην υπάρχουν φαινόμενα, ρατσισμού, περιθωριοποίησης και αποκοινωνικοποίησης.

Όσον αφορά στην εκπαιδευτική πρακτική διαμορφώνονται αναλυτικά προγράμματα που αντισταθμίζουν την πολιτισμική στέρηση των παιδιών. Πρόσθετες ενέργειες είναι:

1. Δημιουργούνται Τάξεις Υποδοχής (Τ.Υ.) που λειτουργούν ενισχυτικά και παράλληλα με τις «κανονικές τάξεις», αρχικά για παιδιά ομογενών παλινοστούντων και στη συνέχεια και για αλλοδαπούς μαθητές.

2. Λειτουργούν Φροντιστηριακά Τμήματα (Φ.Τ.) μετά το πέρας των μαθημάτων, για να καλύψουν τις τυχόν αδυναμίες και τα κενά των παιδιών από άλλες εθνογλωσσικές κοινότητες.

Συγχρόνως οργανώνονται δραστηριότητες από πρωτοβουλίες Πανεπιστημιακών Παιδαγωγών αλλά και Πανεπιστημιακών Τμημάτων, έξω από το σχολικό σύστημα, όπως:

3. Ταχύρρυθμα τμήματα εκμάθησης της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας σε πολλές περιοχές, για την εντατικότερη προπαρασκευή και είσοδο των συγκεκριμένων μαθητών στις «κανονικές τάξεις».

4. Παραγωγή διαπολιτισμικού υλικού, για να βοηθηθεί σημαντικά αφενός ο αλλοδαπός μαθητής στη βιωματική χρήση της ελληνικής γλώσσας και στη σωστή και ταχεία εκμάθηση της, αφετέρου ο εκπαιδευτικός στην επικοινωνία με τους αλλόγλωσσους μαθητές του. Το Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Μουσουλμανοπαίδων (Π.Ε.Μ.) που υλοποιείται από το ΕΚΠΑ στη Θράκη είναι ένα μεγάλο παράδειγμα παρέμβασης από τα Πανεπιστημιακά Τμήματα για την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη εκμάθηση κυρίως της Ελληνικής Γλώσσας.

5. Διεξαγωγή επιμορφωτικών σεμιναρίων εκπαίδευσης μαθητών, φοιτητών και εκπαιδευτικών. Τέτοια σεμινάρια έχει διοργανώσει το Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Μουσουλμανοπαίδων (Π.Ε.Μ.) με χαρακτηριστικό παράδειγμα η εκμάθηση της Τουρκικής Γλώσσας στους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν στα μαθήματα του προγράμματος.

Η Συμβουλευτική

Σύμφωνα με ορισμό της Αμερικάνικης Συμβουλευτικής Εταιρείας Συμβουλευτική είναι η τέχνη να βοηθάς τους ανθρώπους. Είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ του συμβούλου και του/των ατόμου/ων που απευθύνονται σε αυτόν, η οποία προσεγγίζει σημαντικά θέματα που το απασχολούν με σκοπό να βελτιώσει την προσωπική του κατάσταση, να ανακουφιστεί, να αναπτύξει την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων. Μπορεί να είναι ατομική ή ομαδική. Σημαντικό πεδίο εφαρμογής της είναι η επαγγελματική ανάπτυξη του ατόμου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ένταξή της στο πλαίσιο της εκπαίδευσης καθώς συνδέεται με την ανθρωπιστική διάσταση της εκπαίδευσης. Στόχος της ανθρωπιστικής εκπαίδευσης είναι η βοήθεια στους μαθητές να

αναπτύξουν τις δικές τους μοναδικές δεξιότητες και να γίνουν πλήρως ενεργοποιημένα και ολοκληρωμένα άτομα.

Οι συμβουλευτικές παρεμβάσεις στο σχολείο έχουν ως στόχο τη βελτίωση της προσαρμογής των παιδιών σε όλους τους τομείς, στη πρόληψη και στην προαγωγή της ψυχικής υγείας και στην καλύτερη αξιοποίηση των ατομικών, οικογενειακών και σχολικών δυνατοτήτων. Συνδέονται με τις παραδοσιακές λειτουργίες του σχολικού ψυχολόγου, τις οποίες σήμερα καλείται να εφαρμόσει ο εκπαιδευτικός.

Απαραίτητα στοιχεία, κατά τη συμβουλευτική διαδικασία, από την πλευρά του σύμβουλου, είναι η γνησιότητα, η θετική αποδοχή, η ενσυναίσθηση.

Διαπολιτισμική Συμβουλευτική

Μέχρι σήμερα ο όρος διαπολιτισμική/πολυπολιτισμική συμβουλευτική (multicultural/cross-cultural/intercultural counseling) χρησιμοποιούνταν στη βιβλιογραφία για να περιγράψει τη συμβουλευτική που απευθυνόταν σε συγκεκριμένες φυλετικές ή εθνικές ομάδες, καθώς ο όρος κουλτούρα ή πολιτισμός θεωρούνταν συνώνυμος με τις έννοιες φυλή ή εθνότητα. Άλλες διαστάσεις της ταυτότητας, όπως για παράδειγμα το φύλο, η θρησκεία, η κοινωνική τάξη, η αναπηρία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ηλικία δεν λαμβάνονταν υπόψη.

Η έννοια της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής έχει αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικών συζητήσεων και ερευνών σε ολόκληρο τον κόσμο, εκτός από τις παραδοσιακές χώρες υποδοχής μεταναστών. Εξάιρεση δεν θα μπορούσε να αποτελέσει η Ελλάδα, που ήδη από τη δεκαετία του 1990, άρχισε να δέχεται ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων. Τα προβλήματα που κυρίως αντιμετωπίζουν οι μετανάστες είναι ότι χάνουν την οικογένεια τους, τον πολιτισμό τους, το προηγούμενο κοινωνικό πλαίσιο που είχαν, την επαγγελματική και οικονομική τους κατάσταση κλπ.

Η διαπολιτισμική συμβουλευτική μπορεί να οριστεί ως «μια διαδικασία που βασίζεται στην αυτοεπίγνωση, τη γνώση σχετικά με τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας και τις ατομικές δυναμικές της διαφοράς και της ισχύος, οι οποίες θεωρούν τα άτομα ως ολόκληρες μέσα στο πλαίσιο όπου αυτά ζουν και/ή έχουν κοινωνικοποιηθεί» (Arredondo, & Glauner, 1992). Η διαπολιτισμική συμβουλευτική λαμβάνει υπόψη ότι ο πολιτισμός ενός ανθρώπου περιλαμβάνει διαστάσεις, όπως το φύλο, τη θρησκεία, το σεξουαλικό προσανατολισμό, τη φυλή και την κοινωνική τάξη. Η διαπολιτισμική συμβουλευτική σέβεται το πολιτισμικό πλαίσιο κάθε ατόμου και τις κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις στη συμβουλευτική σχέση, παρόλο που πρόκειται για παράγοντες οι οποίοι δεν μπορούν να ελεγχθούν.

Η παροχή υπηρεσιών διαπολιτισμικής συμβουλευτικής σε ποικίλες ομάδες απαιτεί την υιοθέτηση ενός πολιτικοκοινωνικού προσανατολισμού και αποτελεί μια δυναμική εφ' όρου ζωής διαδικασία. Η διαπολιτισμική συμβουλευτική θα πρέπει να γίνει πιο ολιστική, δηλαδή να περιλαμβάνει όλες τις διαστάσεις της ταυτότητας ενός ανθρώπου: την ιδιότητα μέλους συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας, τα ιστορικά φαινόμενα, τις κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις και το πολιτισμικό πλαίσιο.

Η διαπολιτισμική συμβουλευτική δεν εναρμονίζεται απόλυτα με κάποιο ρεύμα της συμβουλευτικής. Οι ανάγκες για συμβουλευτική που παρατηρούνται στα διαπολιτισμικά σχολεία, απαιτούν την υιοθέτηση ενός συνθετικού μοντέλου. Οι σύμβουλοι μπορούν να ενεργούν με αφετηρία κάποιο θεωρητικό μοντέλο της συμβουλευτικής και να δημιουργούν ένα ολιστικό μοντέλο πρακτικής με πολιτισμικές επιρροές και ευαισθησία σε θέματα κουλτούρας. Κατά συνέπεια οι αποτελεσματικοί σύμβουλοι είναι εκείνοι που έχουν ενσυναίσθηση για τον πολιτισμό των άλλων, είναι πρόθυμοι να εκφράσουν την άποψή τους για θέματα κουλτούρας και να επανεξετάσουν δικές τους πεποιθήσεις και απόψεις. Βασική προϋπόθεση για την επιτυχή συμβουλευτική υποστήριξη, στα διαπολιτισμικά σχολεία, είναι ο σεβασμός στην πολιτισμική διαφορετικότητα και η κατανόηση των προβλημάτων των συμβουλευόμενων ως απόρροια ενός συγκεκριμένου κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου.

Οι διαπολιτισμικοί σύμβουλοι θα πρέπει να κατανοούν πλήρως τα προβλήματα των άλλων ανθρώπων, να συμπαραστέκονται, να είναι εκπαιδευμένοι στο πολιτιστικό αλληλοσεβασμό και στο πολιτιστικό διεθνισμό και να γνωρίζουν θέματα που αφορούν την ισότητα όλων των λαών. Επιπλέον οι ανάγκες των αλλοδαπών, παλιννοστούτων και μουσουλμάνων μαθητών είναι επείγουσες και χρήζουν άμεσης συμβουλευτικής υποστήριξης. Η Συμβουλευτική και ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός στα Διαπολιτισμικά Σχολεία μπορεί να δώσει λύσεις στα προβλήματα που ανακύπτουν σε αυτούς τους μαθητικούς πληθυσμούς αλλά και να ενισχύσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται.

Στο σχολείο η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική μπορεί να αφορά:

- Θέματα μελέτης και μάθησης
- Θέματα εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών
- Προβλήματα προσαρμογής
- Διαπροσωπικές σχέσεις
- Ψυχοκοινωνικά προβλήματα

Στις περισσότερες περιπτώσεις τα παραπάνω προβλήματα εμφανίζονται αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα ή αποτελούν μέρος μιας γενικότερης προβληματικής κατάστασης. Για παράδειγμα, τα προβλήματα προσαρμογής ή γλώσσας συνδέονται συχνά, με δυσκολίες μάθησης και διαπροσωπικών σχέσεων, μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά την αυτοαντίληψη των μαθητών και να καθορίσουν ανάλογα τις επαγγελματικές τους προτιμήσεις (Πάντα, 2006).

Μεθοδολογία της έρευνας

Πληθυσμός - Δείγμα-Συλλογή δεδομένων

Στην έρευνα ο πληθυσμός αποτέλεσε και το δείγμα, το οποίο ήταν οι υπηρετούντες εκπαιδευτικοί των διαπολιτισμικών σχολείων Σαπών. Συγκεκριμένα, στην έρευνα συμμετείχαν 47 εκπαιδευτικοί, 32 εκπαιδευτικοί του Γυμνασίου Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και οι 15 εκπαιδευτικοί του Γενικού Λυκείου Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Η έρευνα διεξήχθη κατά τους μήνες Οκτώβριο – Δεκέμβριο 2017. Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων. Δόθηκαν ερωτηματολόγια τα οποία απαντήθηκαν επί τόπου και διεξήχθησαν 7 συνεντεύξεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο χώρο του σχολείου.

Ερευνητικά Ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία η έρευνα αναζήτησε απαντήσεις ήταν:

1. Τι σημαίνει για τους εκπαιδευτικούς η συμβουλευτική και ο επαγγελματικός προσανατολισμός στο διαπολιτισμικό σχολείο;
2. Ποιοι μαθητές έχουν μεγαλύτερη ανάγκη υποστήριξης οι γηγενείς (Χριστιανοί ή Μουσουλμάνοι), οι μη γηγενείς (Παλιννοστούντες ή αλλοδαποί) μαθητές;
3. Ποιες είναι οι ανάγκες των μαθητών σε σχέση με τους στόχους της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού;
4. Με ποιους τρόπους μπορεί να εφαρμοστεί η συμβουλευτική και ο επαγγελματικός προσανατολισμός στα σχολεία αυτά;
5. Τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, επιμόρφωση σε αυτά τα θέματα κλπ.) των εκπαιδευτικών επηρεάζουν τις απόψεις τους για αυτό το θέμα;

Ερευνητικά εργαλεία

Η έρευνα βασίστηκε στον τριγωνισμό. Χρησιμοποιήθηκαν δύο ερευνητικά εργαλεία, ερωτηματολόγιο και ημιδομημένη συνέντευξη, προκειμένου να αυξηθεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της έρευνας. Στη συνέχεια έγινε σύγκριση των

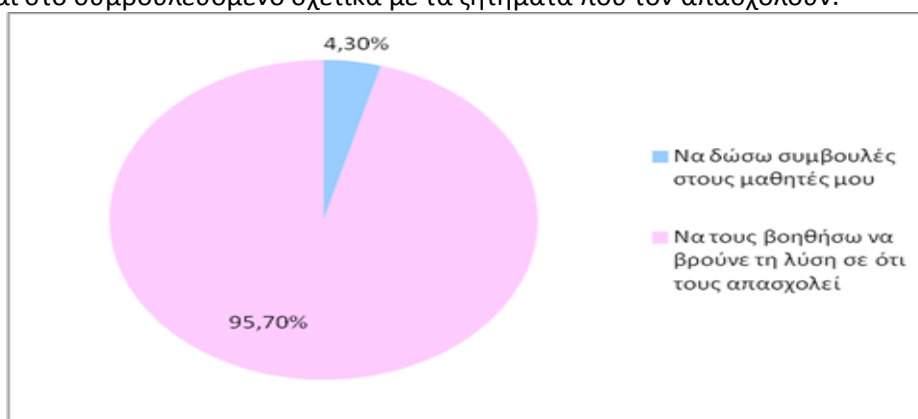
αποτελεσμάτων των απαντήσεων του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης προκειμένου να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές .

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε θεματικές κατηγορίες με κυρίως κλειστού τύπου ερωτήσεις τύπου Likert. Η συνέντευξη ήταν ημιδομημένη και αποτελείτο από 8 ερωτήσεις.

Αποτελέσματα της Έρευνας

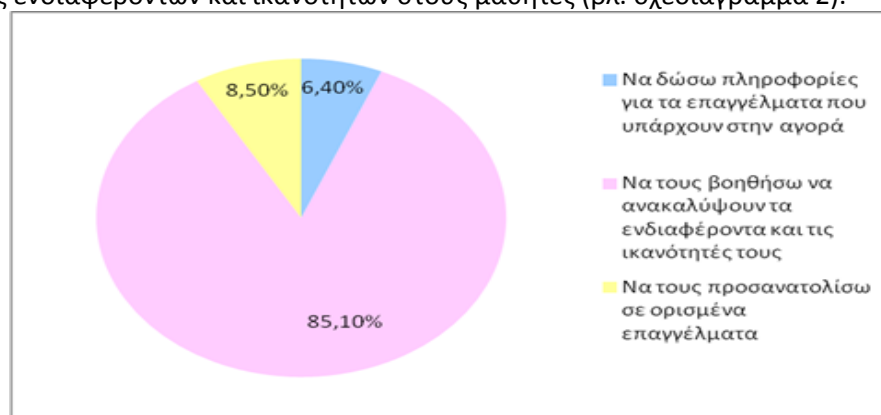
1ο Ερευνητικό ερώτημα

Στο 1^ο ερευνητικό ερώτημα σχετικά με τις έννοιες της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν ότι Συμβουλευτική σημαίνει να βοηθούν τους μαθητές να βρουν μόνοι τους λύσεις στα προβλήματα που τους απασχολούν και όχι να τους δίνουν συμβουλές (βλ. σχεδιάγραμμα 1). Τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί συμφωνούν σχετικά με την έννοια της συμβουλευτικής. Θεωρούν ότι είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας οι μαθητές αναγνωρίζουν τις δεξιότητες τους και με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών μπορούν να λύσουν οποιοδήποτε πρόβλημα τους απασχολεί. Οι συμμετέχοντες της έρευνας δήλωσαν ότι η συμβουλευτική είναι η βοήθεια που παρέχεται στο συμβουλευόμενο σχετικά με τα ζητήματα που τον απασχολούν.

Σχεδιάγραμμα 1: Τι σημαίνει για εσάς η Συμβουλευτική;

Ανάλογες ήταν οι απαντήσεις τους σχετικά με την έννοια του Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Φάνηκε ότι αναγνωρίζουν στην έννοια τη παροχή βοήθειας για ανάπτυξης ενδιαφερόντων και ικανοτήτων στους μαθητές (βλ. σχεδιάγραμμα 2).

Σχεδιάγραμμα 2: Τι σημαίνει για εσάς ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός;

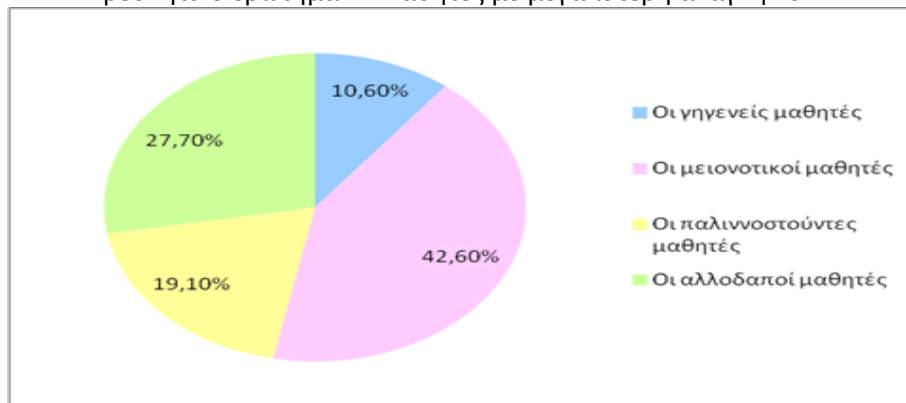
Διαφοροποίηση παρατηρήθηκε στις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην διαδικασία των συνεντεύξεων σχετικά τον ορισμό του επαγγελματικού προσανατολισμού. Έτσι ενώ στη ποσοτική έρευνα προκύπτει ως κυρίαρχη απάντηση η βοήθεια των εκπαιδευτικών να ανακαλύψουν τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές τους, στη ποιοτική έρευνα τα

αποτελέσματα δείχνουν ότι ο επαγγελματικός προσανατολισμός βοηθά τους μαθητές να μάθουν πληροφορίες σχετικά με τα επαγγέλματα. Αυτή η διαφοροποίηση στις απαντήσεις των συμμετεχόντων μπορεί να οφείλεται στη βιασύνη συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, στις κλειστού τύπου απαντήσεις που περιόριζαν τις επιλογές τους ή σε οποιονδήποτε άλλο ανεξάρτητο παράγοντα που δεν μπορούσε να προβλεφθεί και δεν μελετήθηκε.

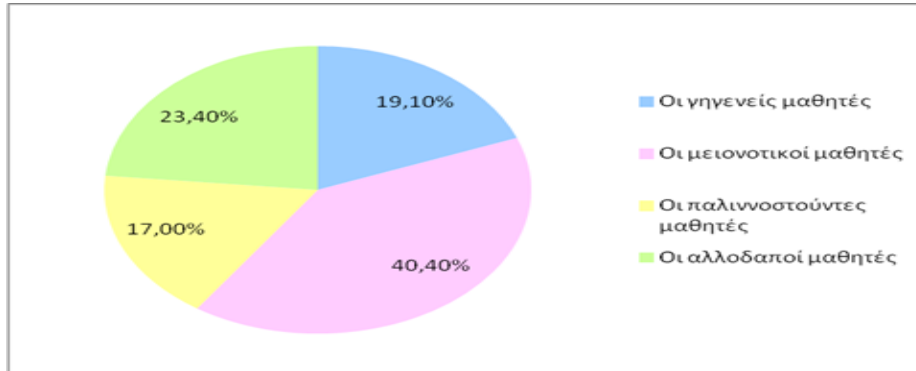
2ο Ερευνητικό ερώτημα

Στο 2^ο ερευνητικό ερώτημα για το ποιοι μαθητές, κατά την εκτίμηση των εκπαιδευτικών, έχουν μεγαλύτερη ανάγκη συμβουλευτικής φάνηκε ότι οι μαθητές που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη τόσο από τη συμβουλευτική όσο και από τον επαγγελματικό προσανατολισμό είναι οι μειονοτικοί μαθητές με αντίστοιχα ποσοστά 42,6% και 40,4%. (βλ. σχεδιάγραμμα 3 & 4)

Ερευνητικό ερώτημα 2. Μαθητές με μεγαλύτερη ανάγκη ΣυΕΠ

Σχεδιάγραμμα 3: Ποιοι μαθητές πιστεύετε έχουν μεγαλύτερη ανάγκη συμβουλευτικής;

Σχεδιάγραμμα 4: Ποιοι μαθητές πιστεύετε έχουν μεγαλύτερη ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού;

Ο λόγος για τον οποίο μπορεί να συμβαίνει αυτό είναι γιατί οι μαθητές προέρχονται από διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, έχουν περισσότερες δυσκολίες σε σύγκριση με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους, όπως για παράδειγμα δεν γνωρίζουν τη γλώσσα, είναι πιο φτωχοί και έχουν λιγότερα κίνητρα να συνεχίσουν τις σπουδές τους, σε σύγκριση με τους γηγενείς.

3ο Ερευνητικό ερώτημα

Στο 3^ο ερευνητικό ερώτημα για τις ανάγκες των μαθητών σε σχέση με τους στόχους ΣυΕΠ φάνηκε ότι η αναγκαιότητα εφαρμογής της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού σε ένα διαπολιτισμικό σχολείο είναι μεγάλη και χρήσιμη. Όλοι οι εκπαιδευτικοί συμφώνησαν πως είναι απαραίτητο σε ένα τέτοιο σχολείο να εφαρμοστούν αντίστοιχα προγράμματα σε σχέση με τους στόχους της ΣυΕΠ (βλ. πίνακα 1)

Πίνακας 1: Οι ανάγκες των μαθητών σε σχέση με τους στόχους της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού

Ανάγκες	Δ Α	Δ	Ο	Σ	ΣΑ
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να αναπτύξουν ικανότητες επικοινωνίας.	-	-	6,4 %	40, 4%	53,2%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να ξέρουν που θα βρουν πληροφορίες για αυτό που τους απασχολεί.	-	-	4,3 %	42, 6%	53,1%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να ανταπεξέλθουν στα προβλήματα τους.	-	-	8,5 %	44, 7%	46,8%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να αναπτύξουν καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις.	-	-	12, 8%	42, 6%	44,6%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να συμμετέχουν σε τεστ προσωπικότητας για να κατανοήσουν τα ατομικά τους χαρακτηριστικά.	-	4, 3%	27, 7%	44, 6%	23,4%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να βοηθηθούν στη μελέτη τους.	-	8, 5%	25, 5%	36, 2%	29,8%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να γνωρίσουν τα διαφορετικά επαγγέλματα.	-	2, 1%	10, 6%	44, 7%	42,6%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να γνωρίσουν τις ικανότητες που απαιτούνται για την διεκπεραίωση των καθηκόντων μιας συγκεκριμένης θέσης εργασίας.	-	2, 1%	17 %	44, 7%	36,2%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να μάθουν πώς πρέπει να συμπληρώσουν το μηχανογραφικό τους δελτίο.	2, 1%	4, 3%	23, 4%	31, 9%	38,3%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να επισκεφθούν εργαζόμενους στο χώρο εργασίας τους για να μάθουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με κάποιο επάγγελμα.	-	2, 1%	12, 8%	36, 2%	48,9%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να γνωρίσουν ποια κατεύθυνση πρέπει να ακολουθήσουν στο λύκειο προκειμένου να επιλέξουν την κατάλληλη σχολή.	-	2, 1%	14, 9%	31, 9%	51,1%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να συμμετέχουν σε διάφορα τεστ προκειμένου να επιλέξουν τη σχολή που θα δηλώσουν ή το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν.	4, 3%	8, 5%	21, 3%	36, 2%	29,7%
Οι μαθητές έχουν ανάγκη να παρακολουθήσουν μια συνέντευξη ενός επαγγελματία στο χώρο του σχολείου.	2, 1%	6, 4%	17 %	38, 3%	36,2%

4^ο Ερευνητικό ερώτημα

Στο 4^ο ερευνητικό ερώτημα, η ατομική συμβουλευτική, η ημερίδα ενημέρωσης και οι εκπαιδευτικές επισκέψεις αναδείχτηκαν προέχουσες εφαρμογές ΣυΕΠ ως προς την αποτελεσματικότητά τους στα διαπολιτισμικά σχολεία (βλ. πίνακα 2)

Πίνακας 2: Οι πιο αποτελεσματικές δραστηριότητες του ΣΕΠ

Δραστηριότητα	Δ Α	Δ	Ο	Σ	ΣΑ
Πρόσκληση επαγγελματία	2,	-	17	51,	29,

	1%		%	1%	8%
Εκπαιδευτική επίσκεψη	2, 1%	-	6,4 %	40, 4%	51, 1%
Πρόγραμμα αγωγής σταδιοδρομίας	-	8, 5%	8,5 %	57, 4%	25, 6%
Ημερίδα σταδιοδρομίας	4, 3%	8, 5%	27, 7%	44, 6%	14, 9%
Ημερίδα εκπαιδευτικής ενημέρωσης	4, 3%	2, 1%	23, 4%	44, 7%	25, 5%
Ατομική συμβουλευτική μαθητών	-	-	10, 7%	31, 9%	57, 4%
Ημερίδα ενημέρωσης	2, 1%	4, 3%	4,3 %	63, 8%	25, 5%

5ο Ερευνητικό ερώτημα

Στο 5ο ερευνητικό ερώτημα η διερεύνηση συσχέτισης απόψεων & κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών, έδειξε ότι η ειδικότητα των εκπαιδευτικών και το επίπεδο σπουδών τους επηρεάζει τις απόψεις τους για την έννοια του επαγγελματικού προσανατολισμού και τις ανάγκες των μαθητών για συμβουλευτική ενώ η συσχέτιση των απόψεων με άλλα χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία και τα χρόνια προϋπηρεσίας των εκπαιδευτικών δεν έδωσε στατιστικά σημαντικά ευρήματα.

Καταλήγοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι εκπαιδευτικοί στα διαπολιτισμικά σχολεία είναι υποψιασμένοι για τις έννοιες και τις μεθόδους εφαρμογής της Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, χρειάζεται, ωστόσο, η ενδυνάμωσή τους από τη πολιτεία με επιμορφωτικά προγράμματα και δημιουργία δομών και δικτύων στήριξής τους.

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Από τα ευρήματα της έρευνας προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικοί που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις και αυτοί που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο συμφωνούν ως προς την έννοια της συμβουλευτικής και διαφωνούν ως προς την έννοια του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Η έρευνα έδειξε ότι τη μεγαλύτερη ανάγκη για συμβουλευτική και επαγγελματικό προσανατολισμό την έχουν οι μειονοτικοί (ντόπιοι - Μουσουλμάνοι) μαθητές και οι αλλοδαποί. Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι τα προγράμματα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού και οι όποιες δράσεις πρέπει να εστιάζουν σε αυτούς τους μαθητές. Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι βασικότερες ανάγκες των μαθητών σε σχέση με τους στόχους της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού, είναι η αναζήτηση πληροφοριών και η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Το εύρημα ερμηνεύεται από το γεγονός ότι οι μαθητές αυτοί προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα, δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, και δυσκολεύονται στη διαβίωση. Επίσης, δε γνωρίζουν την ελληνική αγορά και συχνά εγκαταλείπουν τις προσπάθειες τους για περαιτέρω μόρφωση.

Η συμβουλευτική και ο επαγγελματικός προσανατολισμός μπορούν να εφαρμοστούν στα διαπολιτισμικά σχολεία μέσω προγραμμάτων αγωγής σταδιοδρομίας – project, με ατομική και ομαδική συμβουλευτική, με εκπαιδευτικές επισκέψεις σε χώρους εργασίας και με προσκλήσεις επαγγελματιών. Ουσιαστικά όμως λείπουν ανάλογες δραστηριότητες από τα σχολεία αυτά καθώς το μόνο που εφαρμόζεται, όχι οργανωμένα, είναι οι ημέρες σταδιοδρομίας ή η αγωγή σταδιοδρομίας. Αυτό συμβαίνει κυρίως στο γυμνάσιο ενώ στο λύκειο οι δραστηριότητες είναι πιο περιορισμένες. Πολλοί εκπαιδευτικοί δρουν μόνοι τους, χωρίς να έχουν ένα οργανωμένο πλαίσιο και έτσι είναι δυνατόν να εμπíπτουν σε σφάλματα.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι μικρή μερίδα εκπαιδευτικών δεν γνωρίζουν αν λειτουργούν αντίστοιχα προγράμματα στο σχολείο που εργάζονται.

Ενημερωτικά προγράμματα για τη κατάσταση στα διαπολιτισμικά σχολεία και συντονισμένες επιμορφωτικές ενδοσχολικές δράσεις των σχολείων μπορούν να βοηθήσουν στη βελτίωση της παρεχόμενης διαπολιτισμικής συμβουλευτικής.

Αναφορές

Αβραμίδου, Β. (2011). Διαχείριση συγκρούσεων στην εκπαίδευση, μεταξύ εκπαιδευτικών και οικογενειών μεταναστών μαθητών: Τοποθετώντας το δάσκαλο στη θέση του διαπολιτισμικού συμβούλου. Στο Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση – μετανάστευση – διαχείριση συγκρούσεων και παιδαγωγική της Δημοκρατίας* (σ. 15-28). 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος, 13-15 Μαΐου 2011.

Arredondo, P. & Glauner, T. (1992). *Personal dimension of identity model*. Boston, MA: Empowerment Workshops.

Αποστολίδου, Χ. (2011). *Απόψεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με την διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Διπλωματική εργασία. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Διαπανεπιστημιακό – διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών, Ψυχοπαιδαγωγικές συνιστώσες της πολυπολιτισμικότητας.

Βλαχάκη, Μ. (2013). *Η διαπολιτισμικότητα στον προγραμματισμό και την οργάνωση της σχολικής μονάδας: Ο ρόλος των διευθυντών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Μεταπτυχιακή εργασία. Θεσσαλονίκη: Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, «Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης – ένα σχολείο για όλους», Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Γιωτσίδη, Β. & Σταλίκας, Α. (2004). Διαπολιτισμική Συμβουλευτική και Ψυχοθεραπεία με μετανάστες. *Ψυχολογία: Το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 11, 34-52

Cohen L., Manion L. & Morrison K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Essinger, H. (1991), *Interkulturelle Erziehung in multiethnischen Gesellschaften*.

In: Marburger, Helga (Hrsg.): *Schule in der multikulturellen Gesellschaft*.

Λαγουδάκος, Μ.Γ. (χ.χ.). *Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Διαθέσιμο στο: <http://blogs.sch.gr/mlagoudakos/files/2013/01/df>

Λαζαρόπουλος, Α. (2011). Προς μια στρατηγική εφαρμογής της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το μοντέλο διαπολιτισμικής ετοιμότητας των Papadopoulos, Tilki, Taylor (1998). Στο Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.), *Διαπολιτισμική εκπαίδευση – μετανάστευση – διαχείριση συγκρούσεων και παιδαγωγική της Δημοκρατίας* (σ. 216-229). 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος, 13-15 Μαΐου 2011.

Μάρκου, Γ. (1996). Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση – επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.

McLeod, J. (2005). *Εισαγωγή στη Συμβουλευτική*. (μτφρ. Δ.Καραθάνου & Α.Μαρκαντώνη). Αθήνα: Μεταίχμιο

Μπερελής, Π. (2005). Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας «*Η εμπειρία των δημοτικών σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης του Ν. Θεσσαλονίκης: Πραγματικότητα και προοπτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*» (σ. 5-12). Θεσσαλονίκη: Αινείας.

Μίλεση Χ., Πασχαλιώρη Β. (2003). Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας Αγγλίας και Ελλάδας στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 2003(8), 85-86.

Πάντα, Δ. (2006). Διαπολιτισμική Συμβουλευτική στο Πολυπολιτισμικό Σχολείο: Η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας. Στο Συλλογικό Τόμο: Χαράλαμπος, Δ.

(επιμ.). *Διαχρονικές και Συγχρονικές Προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη

Παπαβασιλείου, Χ. (2015). *Σκιαγράφηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση στο νομό Τρικάλων*. Μεταπτυχιακή εργασία. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Περιφερειακών Σπουδών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών.

Παπαχρήστος, Κ. (2011). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Ελληνικό Σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Pope-Davis, D. B., Reynolds, A. L., Dings, J. G., & Nielson, D. (1995). Examining multicultural counseling competencies of graduate students in psychology. *Professional Psychology: Research and Practice*, 26(3), 322-329.

Χατζηχρήστου, Χ. (2011). *Κοινωνική και συναισθηματική αγωγή στο σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα*. Εκπαιδευτικό υλικό για εκπαιδευτικούς και μαθητές προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Hansen, L.S., Gama, E.M.P. & Harkins, A.K. (2002). Revisiting gender issues in multicultural counseling. In P.B. Pedersen, J.G. Draguns, W.J. Lonner & J.E. Trimble (Eds.), *Counseling across cultures* (pp. 163-184). Thousand Oaks, CA: Sage.

Helms, J.E. & Richardson, T.Q. (1997). How "multiculturalism" obscures race and culture as differential aspects of counseling competency. In D.B. Pope-Davis & H.L.K. Coleman (Eds.), *Multicultural counseling competencies: assessment, education and training, and supervision* (pp. 60-79). Thousand Oaks, CA: Sage.

Ψάλτη, Α. (2010). Διαπολιτισμική/πολυπολιτισμική προσέγγιση στη συμβουλευτική: λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα φύλο. Στο Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Αθανασιάδου, Χ. & Στογιαννίδου, Α. (Επιμ.), *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου* (σ. 157-190). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.